

ПРАВОВІ РЕЖИМИ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ ПОДАТКОВІ НАСЛІДКИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

LEGAL REGIMES OF VIRTUAL ASSETS AND THEIR TAX CONSEQUENCES: WORLD EXPERIENCE AND UKRAINE

Іванський А.Й., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України,
магістр європейського права (Universität Innsbruck), адвокат,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет

Визначення правової природи віртуальних активів, зокрема криптовалюти, має вагомe значення для всіх учасників цифрового простору, але найбільше – для підприємців або інших осіб, які користуються такими комп'ютерними програмами з гарантованим від злому захистом задля отримання прибутку та/або ухилення від оподаткування під час розрахунків або здійснення бартерних операцій.

Залежно від обраної господарської мети правового регулювання віртуальні активи можуть набувати різного правового статусу за критерієм їх оборотоздатності, тобто можливості бути або не бути предметом господарського обігу. Відповідно до правового статусу таких активів будуть виникати (або ні) відповідні правові наслідки, що змінюватимуть правовідносини, пов'язані зі створенням, використанням та припиненням віртуальних активів. У деяких країнах законотворці, визначаючи статус віртуальних активів як оборотоздатних, установлюють для їх обігу пільгові податкові режими або взагалі на законодавчому рівні визначають господарські операції з ними (та/або їх результати) як такі, що не створюють об'єктів оподаткування під час використання таких активів у національному та міжнародному комерційному та господарському обігу.

Установлюючи різні правові режими щодо створення, використання та припинення віртуальних активів, законодавці різних країн світу наділяють віртуальні валюти або криптовалюти функціями грошей, визначених економічною наукою, одночасно зазначаючи обмежене коло їх використання. Більшість правових режимів використання криптовалюти визнає неможливість заміщення ними національних валют, емітованих центральними банками відповідних держав, із метою недопущення переміщення легального сектору національної економіки в тінь. Але деякі країни частково легітимізують розрахунки криптовалютою з бюджетами та державними цільовими фондами.

Україна лише перебуває на шляху правового визначення статусу віртуальних активів, що матиме важливі наслідки для національної економіки. Стаття висвітлює згадані та інші аспекти правового регулювання створення, використання та припинення віртуальних активів у світі, а також пошуку можливих шляхів для України.

Ключові слова: правові режими, віртуальні активи, криптовалюта, оборотоздатність, ухилення від оподаткування.

Determining the legal nature of virtual assets, specifically cryptocurrency, is important for all participants in the digital space, but most of all for businessmen or other individuals, who use such computer programs with a guarantee of malicious protection for the receipt of profits and / or to avoid taxation on the calculations or implementation of barter transactions.

Depending on the reverse business purpose of the legal regulation of virtual assets can acquire different legal status by the criterion of their negotiability, i.e. the possibility of being or not to be the subject of business transactions. In accordance with the legal status of such assets, legal consequences will arise (or not), which will change the legal relations associated with the creation, use and termination of virtual assets. In some countries, lawmakers, when determining the status of virtual assets as negotiable, establish tax regimes for their circulation, or in general, at the legislative level, define business operations with them (or their results) as such, do not create objects of taxation when using such assets in the national and international commercial and economic turnover.

When establishing different legal regimes for the creation, use and termination of virtual assets, legislators of different countries more or less give virtual currencies or cryptocurrencies the functions of money, as defined by economic science, at the same time specifying a limited range of their use. Most legal regimes of cryptocurrency use recognize the impossibility of replacing national currencies, which are issued by the central banks of the countries concerned, with the aim of preventing the legal sector of the national economy from being displaced into the shadow. But some countries partially legalize cryptocurrency transactions with budgets and state trust funds.

Ukraine is only on the way of legal determination of the status of virtual assets, which will have important consequences for the national economy. The article highlights the mentioned and other aspects of the legal regulation of creation, use and termination of virtual assets in the world and the search for possible ways for Ukraine.

Key words: legal regimes, virtual assets, cryptocurrency, negotiability, tax evasion.

Розвиток фінансових технологій у всьому світі сприяє виникненню нового етапу цифрової трансформації суспільних відносин. Створення технології розподіленого реєстру опосередкувало появу віртуальних активів, до яких входить і поняття *віртуальної валюти*. Саме платіжні властивості віртуальних активів, конфіденційність трансакцій та анонімність учасників приваблюють усе більше учасників цифрових відносин. На теоретичному рівні виникає потреба опрацювання нових понять та категорій, затвердження законодавчих актів щодо регулювання правового статусу та обігу віртуальних валют. Віртуальні валюти є нематеріальними засобами, що генеруються на основі математичних алгоритмів, серед яких найбільш популярною є Bitcoin, однак є й аналоги, як-от Litecoin, Ripple, OneCoin [1].

Віртуальна валюта – це один із видів нерегульованих цифрових грошей, які створюють і контролюють їх розроблявачі, використовуються й приймаються серед членів віртуального співтовариства. Метою функціонування

криптовалют є створення незалежної альтернативної платформи, в якій перекази (порівняно з альтернативними напрямками) здійснюються швидше та з мінімальними трансакційними витратами, а також немає потреби зазначати персональні дані.

Віртуальна валюта (за визначеннями міждержавних та неурядових організацій) є збірним поняттям та виконує окремо чи в різній сукупності такі функції неофіційних грошей:

- 1) є засобом вираження вартості;
- 2) є засобом представлення одиниці вартості;
- 3) є засобом обігу;
- 4) є засобом нагромадження, заощадження та збереження вартості.

Законом України «Про валюту і валютні операції» віртуальна валюта не уналежнена до валютних цінностей на рівні з національною валютою, іноземною валютою та банківськими металами [2]. Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню)

доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» встановлено, що віртуальний актив – це цифрове вираження вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [3]. У 2020 р. запропоновано проєкт закону України «Про віртуальні активи», в якому немає визначення поняття «криптовалюта» та розмежування видів цифрових активів (*до його аналізу повернемося пізніше*). Таким чином, *нині правовий статус віртуальної валюти на законодавчому рівні в Україні не визначено*.

У країнах ЄС органи державної влади по-різному трактують сутність віртуальної валюти. Наприклад, у Франції банкам дозволено здійснювати транзакції клієнтів у криптовалюті; у Нідерландах криптовалюти не підпадають під жодне з визначень грошей, тому не асоціюються з ними. Тому уряд вважає це власністю особи, яка має обкладатися податком на власність, що складає 25%; в Угорщині використання криптовалют не заборонене, однак повідомляють про підвищені ризики їх використання (аналогічно до позиції ЕВА). Законодавство ЄС під Bitcoin розуміє цифрове вираження вартості, яке не підтверджене центральним банком чи державним органом, не прив'язане до юридично фіксованих валютних курсів та яке може використовуватися як засіб обміну для купівлі товарів і послуг, їх передання та зберігання, може придбаватися в електронному вигляді. При цьому обмін традиційних валют на одиницю Bitcoin не створює базу оподаткування ПДВ. Європейський Суд у своєму рішенні в справі Skatteverket v. David Hedqvist (C-264/14) постановив застосовувати до суб'єктів, які займаються обміном національних валют на віртуальну криптовалюту Bitcoin, звільнення від ПДВ.

В Ізраїлі Bitcoin не відповідає ні юридичному визначенню валюти, ні фінансовому забезпеченню, ні як оподатковуваний актив. Продаючи такий товар, продавець кожного разу має сплатити податок на приріст капіталу. В Австралії Bitcoin розглядається як власність, а транзакції з ним – як бартер, а в Канаді Bitcoin визначається як нематеріальний актив, а транзакції з ним – як бартер.

У США штат Каліфорнія першим з усіх дозволив використовувати криптовалюту, прийнявши Assembly Bill 129. Цей закон дозволяє будь-якій корпорації, асоціації чи фізичній особі брати участь в обороті грошей, відмінних від законних платіжних систем. Але проблема в штаті Каліфорнія полягає в тому, що Assembly Bill 129 не врегульовує ведення криптовалютного бізнесу. У Нью-Йорку відповідна проблема вирішена в серпні 2015 року способом законодавчого закріплення у New York Codes, Rules and Regulations Департаментом фінансових послуг. Тут є водночас позитивним і негативним прийняття Bitlicense – ліцензії на введення криптовалютного бізнесу. Щодо судової практики США, то тут варто наголосити, що на федеральному рівні є потреба в уніфікації відносин щодо криптовалюти, тому формується система однакового вирішення справ. Проте з рішень судів різних штатів випливає, що результат розгляду справи деколи істотно відрізняється. Прикладом цього є рішення Окружного суду Східного округу Техасу (Case NO. 4:13-CV-416) та рішення Окружного суду Флориди (Case NO. :F14-2923). У першому випадку біткоїн визначено валютою і вирішено питання щодо застосування певного законодавства до операцій із цією криптовалютою. У другій справі суд ухвалив і проголосив протилежне, що призвело до зняття обвинувачення щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

У США регуляторні органи звернули увагу на поширеність використання біткоїнів. Міжвідомчий орган із боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN) – підрозділ фінансової розвідки при міністерстві фінансів США,

у центрі уваги якого перебувають усі нормативні акти про протидію відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, – опублікував у березні 2013 р. вказівки на обставини, за яких особи, що користуються віртуальними валютами, можуть бути визнані «підприємствами з переказу грошей». Оскільки підприємства з переказу грошей підлягають контролю у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму й операції з криптовалютами входять у цей перелік, то такий розвиток подій вважається важливим кроком до нейтралізації ризику, пов'язаного з анонімним характером віртуальних валют.

Підвищує ризик використання біткоїна й нестабільність його курсу. Криптовалюта не прив'язана до жодної з реальних валют та не має реального забезпечення власної вартості. Її вартість (цінність) визначається лише попитом і пропозицією, а також довірою до системи. Оскільки жодна транзакція з біткоїнами не підлягає скасування, то користувачі, які виявилися жертвами шахрайства або підозрюють про це, позбавлені будь-яких правових засобів захисту. Можна стверджувати, що нині споживачі стоять перед вибором плати підвищених комісійних за послуги, що забезпечують повернення коштів у разі шахрайства, або нижчих – за сервіс, що передбачає мінімальний рівень правового захисту або взагалі його не забезпечує.

Недостаток захищеності та ризикованість використання криптовалюти підтверджує і скандал, пов'язаний із крадіжкою на найбільшій біржі біткоїнів (японський MtGox) на суму, еквівалентну 0,5 млрд дол. США, а також випадки масової крадіжки біткоїнів приватних осіб через розповсюдження програмного вірусу мережею Інтернет.

З огляду на відсутність засобів регулювання, ЕВА пропонує утримуватися від операцій із криптовалютами, оскільки вони не мають жодного забезпечення та не контролюються державними регуляторами жодної країни до створення системи регулювання цих операцій із метою запобігання зловживанням і легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним способом, і фінансуванням тероризму. Усе це підтвердили й актуалізували проведені у 2013 р. дослідження ЕВА, в яких зазначалися нерегульованість, відсутність оцінки ступеня ризику та неможливість його мінімізації. Окрім ЕВА, питанням функціонування криптовалют (як способу вкладення коштів) займається ESMA, адже певна частина користувачів цих віртуальних валют розглядають їх як ефективний інструмент укладення коштів, однак не підпадають під дію органу регулювання операцій із цінними паперами.

Таким чином, нині існують такі підходи до визначення віртуальної валюти: як нематеріального активу, як грошей (як офіційних, так і неофіційних), як товару, як віртуального товару.

При цьому кожен із наведених методів дає державі можливість скористатися встановленими законом методами оподаткування активів і вимогами до декларування подій, що виникають унаслідок користування ними. Українські ж законодавці пішли власним шляхом.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року (а також у міжнародному бухгалтерському законодавстві) активи визначають як ресурси, контрольовані підприємством унаслідок минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до одержання економічної вигоди в майбутньому [5].

Якщо ми стверджуємо, що віртуальна валюта є активом, то ми можемо визначити, що віртуальні активи (відповідно до цього розуміння) є ресурсом, а також мають такі три характеристики / ознаки:

1) призводять до отримання можливих майбутніх економічних вигід під час використання наявного потенціалу (окремо чи разом з іншими активами), що сприяє (безпосередньо чи опосередковано) збільшенню майбутніх чистих грошових потоків;

2) власник може отримувати та контролювати вигоду від використання віртуальної валюти;

3) угода або подія, що слугувала виникненню права або контролю над вигодами, що отримувалися, вже відбулися.

Наразі нормативного регулювання віртуальних валют в Україні не існує, хоча деякі спроби все ж були. Наприклад, у 2014 році НБУ дав роз'яснення, згідно з яким «віртуальна валюта – це грошовий сурогат». Подібна заява заслужено критикувалась, оскільки (відповідно до Закону України «Про Національний банк України») «грошовий сурогат – це будь-які документи у вигляді грошових знаків, які відрізняються від грошових одиниць України, випущені в обіг не Національним банком України та виготовлені з метою вчинення платежів у господарському обороті, крім валютних цінностей». Віртуальна валюта не має свого матеріального явища у вигляді грошового знаку, тому ми можемо ще раз указати на неправильне визначення родового об'єкта віртуальної валюти.

Так, 8 вересня 2021 року Верховною Радою України в другому читанні ухвалено законопроект № 3637 від 11 липня 2020 року «Про віртуальні активи», який дає зовсім відмінне від інших визначення віртуальних активів / валют. Відповідно до ст. 4 цього законопроекту «віртуальні активи – це нематеріальні блага, особливості обігу яких визначаються Цивільним кодексом України. Віртуальні активи можуть бути забезпеченими чи незабезпеченими» [6]. У такому разі не можуть не виникнути деякі питання до законодавця щодо того, до якої категорії нематеріального блага належать віртуальні активи? Адже нематеріальні блага вказані в главі 15 Цивільного кодексу України: результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація та особисті немайнові права (здоров'я, життя, честь, гідність, ім'я, авторство тощо) [7]. Якщо це об'єкт нематеріального блага, то як його можна ділити на забезпечений чи незабезпечений? Важливе питання: що таке нематеріальне благо, виражене в цифровому вигляді і не забезпечене матеріально? Було б чудово, якби автори законопроекту надали своє тлумачення.

Характеризуючи родовий об'єкт поняття «віртуальні активи», нами виявлено випадки частого вказування в досліджуваному законопроекті на характеристику «здатність до обороту». Відповідно до ст. 178 ЦКУ бути «оборотним» – мати змогу відчужуватися, продаватися, закладатися, успадковуватися тощо, що походить із класичної тріади права власності «володіння – користування – розпорядження». Здавалося б, якщо це нематеріальне благо, то його власник повинен мати право розпоряджатися ним, але (згідно з ч. 7 ст. 4 Закону) віртуальні активи не можуть бути предметом обміну на майно, послуги, роботи, а також не є платіжним засобом. Чому ж їх усікають у цивільному обороті, враховуючи те, що в цивільному обороті усікають

речі, які є небезпечними, тобто отруйні, вибухонебезпечні речовини, небезпечні хімічні реактиви? Відсутня логіка такого правового статусу віртуальних активів, не кажучи вже про пряму суперечність із нормами чинного законодавства України.

Також слід звернути увагу на режим оподаткування, запропонований законодавцем у цьому законопроекті. Будь-який податок характеризується такими 4 базовими складниками, як суб'єкт податку, база оподаткування, ставка та період обчислення та сплати. Суб'єктом податку є спеціальний ліцензований суб'єкт, який має право вести діяльність, пов'язану з віртуальними активами, а також вести відповідний облік. Базою оподаткування є позитивна різниця між валовими доходами та витратами. Період обчислення та оплати становить один рік. Також варто врахувати, що такі умови надано до 21 січня 2024 року. Імовірно, спостерігається спроба податкового регулювання через залучення інвестиційної фінансової маси, тобто спроба стимулювати цей господарський сектор економіки.

Проте ще не вирішеними залишаються питання технічного забезпечення доступу органів контролю до системи децентралізованого розподіленого реєстру. Яким чином орган контролю матиме можливість порівнювати дані бухгалтерського обліку та фінансової звітності з реальними показниками фінансово-господарської діяльності підприємства? Де межі такого санкціонованого доступу до комерційної таємниці підприємства без можливості несанкціонованого розповсюдження інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків?

Крім того, напрошуються чергові питання: чи вся маса спрямованих у цей сектор фінансів буде легальною? Яка частина господарського обороту з легального-наглядового перейде в нелегальну? На наш погляд, цей законопроект із такою критичною кількістю неврегульованих питань, якщо він набуде чинності, може мати непередбачувані наслідки для економіки країни.

Висновки. Україна перебуває на вирішальній позиції щодо визначення правової природи віртуальних активів. Законопроект № 3637 від 11 липня 2020 року «Про віртуальні активи», до якого застосовано право вето Президентом України, пропонує хибний та незаконний підхід щодо визначення правової природи віртуальних активів, що може мати катастрофічні наслідки для держави та суспільства. Законодавче поле України потребує пошуків інших способів та підходів, ніж запропоновані в законопроекті № 3637 від 11 липня 2020 року «Про віртуальні активи», до визначення правової природи віртуальних активів, а саме на підставі концепції токен-розподіленого реєстру.

Зазначені та інші питання в згаданому ракурсі мають стати предметом подальших наукових пошуків економістів, юристів, учених у галузі програмування та комп'ютерних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачо Р.І. Державне регулювання ринків фінансових послуг в умовах функціонування віртуальних валют (криптовалют). *Бізнес Інформ*. 2015. № 11. С. 12.
2. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 30. Ст. 239.
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 Р. № 361-IX. URL: [HTTPS://ZAKON.RADA.GOV.UA/LAWS/SHOW/361-20#TEXT](https://zakon.rada.gov.ua/LAWS/SHOW/361-20#TEXT) (ДАТА ЗВЕРНЕННЯ: 01.09.2021).
4. Доклад ФАТФ «Віртуальні валюти – ключеві определения и потенциальные риски в сфере ПОД/ФТ» (июнь, 2014 г.) URL: http://www.eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Virtualnye_valyuty_FATF_2014.pdf
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-XIV від 16 липня 1999 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
6. Про віртуальні активи : законопроект № 3637 від 6 листопада 2020 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110
7. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>